

Den stora illusionen

Bankdirektör Thorsten Bengtsson, som tidigare varit ordförande i styrelsen för Göteborgs Bank, påminner i denna artikel om att det en gång fanns en socialdemokratisk finansminister som hette Thorsson och som hade tillräckligt både ekonomiskt omdöme och personligt mod att stå emot vår tids onda, penningvärdeförsämringen. Hr Sträng, som är en god politiker men en dålig hushållare, har varken haft omdöme eller mod att göra detsamma. Han visade detta redan på Arosmässan 1955, då riksbankschefen Åsbrink kritiserade arbetsmarknadens parter för deras orealistiska sätt att bevilja sig själva löneförhöjningar. Något stöd av hr Sträng fick han inte, varken då eller senare. Förr fanns det också nationalekonomer som satte en ära i att informera allmänheten i ekonomiska frågor. Författaren nämner bl a Eli Heckscher, välkänd för Svensk Tidskrift. Nu får medborgarna sakna all sådan handledning.

Under 1900-talets första decennier fanns det i vårt land ett flertal framstående nationalekonomer, som satte en ära i att genom informerande artiklar i de stora tidningarna skapa en upplyst opinion i aktuella ekonomiska frågor. För professorerna Gustaf Cassel, Eli Heckscher, Knut Wicksell, Sven Brisman och Gunnar Westin-Silfverstolpe var det angeläget att på ett lättfattligt sätt för allmänheten klargöra, vad som verkligen skedde i det som syntes ske. En dylik handledning har medborgarna tyvärr fått sakna under de senare decennierna.

När inflationen pågick som bäst under och efter det första världskriget utan att något väsentligt åtgjordes från statsmakternas sida för att hejda densamma, drog nationalekonomerna, som med oro följde denna utveckling, sig ej för att i klartext kalla den pågående penningvärdeförsämringen »ett grovt brott mot allmänheten och ett direkt svek mot alla, som ingått penningengagement på längre sikt», något som den ju också var.

Man kan räkna som en av den socialdemokratiske finansministern Thorssons ovanskliga förtjänster, att han bromsade upp detta olyckliga fortskridande av penningvärdeförsämringen. Han var en man med ett utmärkt ekonomiskt omdöme, en personlig resning och ett moraliskt mod, som man tyvärr ej har kunnat återfinna hos de följande finansministrarna i vårt land.

Efter moget övervägande beslöt han sig för att vårt svenska näringsliv skulle deltaga i den deflation, som efter första

världskrigets slut gick fram i de stora industriländerna. Det blev för vårt ekonomiska liv en veritabel hästkur, men prisstegringen ersattes av ett prisfall, som drev ned partiprisindex (med 1914 = 100) från 365 i augusti 1920 till 173 år 1922.

Medicinen mot inflationen blev exceptionellt stark och läkemedelsmetoden naturligt nog långt ifrån populär. I de övriga nordiska länderna kunde de styrande tyvärr ej uppbringa tillräckligt mod för att följa den svenska linjen.

Belöningen för Thorssons kärva ekonomiska politik uteblev ej. Den svenska ekonomin kom i balans sedan man tagit de med prisfallet sammanhängande förlusterna, och i april 1924 kunde Sverige som det första landet i Europa återgå till guldmyntfoten. De ekonomiska förhållandena förbättrades överraskande snabbt, sparandet ökade sedan penningvärdet stabiliserats och vårt land kunde redan år 1925 lämna betydande krediter till utlandet i form av obligationslån.

De övriga nordiska länderna ansåg sig ej kunna följa den svenska ekonomiska politiken. Deras växelkurser gick snart nog under pari, och den 6 oktober 1924 upplöstes den sedan 1873 i kraft varande myntunionen.

Den pågående inflationen

Efter det andra världskriget har utvecklingen blivit en helt annan än efter det första. I stället för ett allmänt prisfall har vi fått en ständigt fortgående inflation, som vi i dag ej kan se slutet på. Enligt

Statistiska Centralbyråns konsumentindex har penningvärdeförsämringen i realiteten gått så långt, att 1 000 kronor, som utlånades eller sparades år 1939, år 1969 endast hade kvar en köpkraft, d v s ett reellt penningvärde, av 290 kronor. Skillnaden, 710 kronor, har till spararnas stora oro och förvåning försvunnit i tomma intet.

Ingen vill naturligt nog ta på sig skulden för denna minst sagt oroväckande nedgång i den svenska kronans köpkraft, vilken gör sparare, långgivare och egendomslösa allt fattigare, medan ägare av realkapital blir allt rikare i kronor räknat.

Det är angeläget att betona, att hela ansvaret ej kan läggas på någon enstaka person eller grupp, då det är flera orsaker, som i samverkan åstadkommit denna för hela samhällslivet nedbrytande hemsökelse. Man har nämligen i diskussionen om prisstegringen velat lägga hela skulden på LO, tjänstemannaorganisationerna och arbetsgivareföreningarna (främst då Svenska Arbetsgivareföreningen), medan man bortser från den förda skattepolitiken samt från det ekonomiska stöd, som statsmakterna lämnat jordbruket. Men det primära ansvaret för prisstegringen måste i huvudsak bäras av löntagarorganisationerna samt arbetsgivaresammanslutningarna, de förra för att de ständigt vid avtalsförhandlingarna kommit med krav å löneökningar, som avsevärt överstigit den årliga ökningen av näringslivets produktivitet, de sistnämnda för att de i syfte att undgå strid å arbetsmarknaden i det väsentliga gått med på dessa krav.

Redan 1951 gjorde man i riksdagen gällande att den av LO och övriga löntagarorganisationer förda lönepolitiken måste leda till en bekymmersam inflation. Talesmannen för LO i riksdagen framhöll emellertid med skärpa – och den inställningen har man alltsedan dess strängt fasthållit vid – att det var statsmakternas uppgift och ej LO:s att hålla penningvärdet stabilt.

Samma urskuldande svar kan givetvis arbetsgivareföreningarna komma med. För dessa är fö en penningvärdeförsämring sällan en oblandad olycka. Ofta kan företagen ta igen kostnaderna för lönestegringarna genom prishöjningar, som genom de ökade lönerna får en social motivering. I de fall att företag är skuldbelastade genom långfristiga lån kan företagsledaren med tillfredsställelse se, hur lånen genom penningvärdeförsämringen kontinuerligt »töa bort».

Man bör också i detta sammanhang komma ihåg, att kontinuerligt stigande priser håller köplusten och efterfrågan i gång på marknaden, enär det allmänt resoneras efter den linjen, att det är billigare att göra de önskade inköpen i dag, då kostnaderna är relativt låga, och ej vänta tills priserna ytterligare stigit. Ett färskt exempel härpå har vi i den köprush som inträdde när det kungjorts, att omsättningsskatten skulle höjas i februari i år. Det meddelandet ledde som bekant till att bl a antalet försålda bilar steg till det dubbla i jämförelse med siffran för samma period 1969.

Det är emellertid förvånansvärt vilket

enkelspårigt tänkande som behärskar LO:s och tjänstemannaorganisationernas representanter, när de kommer med sina betydande löneökningsskrav. Alla räknar nämligen endast med ökning i antalet kronor, ej med den reella inkomstförbättring, som löne- eller inkomstökningen kan förväntas medföra. Detta räknande i kronor blir en parallellhistoria till vad som på sin tid skett i andra länder. Sålunda har arbetarna i Italien på detta sätt blivit löne-millionärer i Lire räknat. Det låter ståtligt, men den gyllene glansen försvinner, när man ser, att en million Lire i köpkraft endast motsvarar 8 200 svenska kronor. De ideliga strejkerna i Italien på olika arbetsområden visar också att lyckan där, trots de siffermässigt höga lönerna, ej är fullständig.

Det är ostridigt att man bäddar för en inflation, när man lyckas genomföra löneökningar, som överstiger ökningen av ett lands samlade produktionsresultat. En verklig lönestigning betyder, att löntagaren får ökad köpkraft med differensen mellan den nya lönen och den gamla. Sker ej detta blir det siffermässigt vackra resultatet av löneförhandlingarna helt eller delvis en ren illusion. Man kan ej befria sig från en känsla av att både LO:s och tjänstemannaorganisationernas representanter ofta rör sig i en värld av fiktioner, när de talar om lönebeloppen utan att klarlägga, vilken köpkraft som dessa kommer att presentera.

När en löntagare sålunda gläder sig åt en genomsk »lyckade förhandling» åstadkommen höjning av inkomsten med

säg 10 % och han sedan finner att prisstegringar tar 7 % av ökningen och skatten resterande 3 %, varför han ur ekonomisk synpunkt står på samma fläck som förut, då må det förlåtas honom, om han anser sig ha blivit offer för en illusion.

Jag tror att det vore synnerligen välbetänkt, om man i de olika organisationernas sammanträdesrum (även arbetsgivarernas!) på en väl synlig plats placerade den engelske socialpolitikern William Beveridge's uttalande i detta ämne. Denne Beveridge, som sannerligen ej kan misstänkas för att gå arbetsgivarernas ärenden, betonar i samband med en undersökning om lönepolitiken:

»Det finns en allvarlig risk för att de skilda arbetargruppernas lönerörelser drivna utan hänsyn till verkningarna å prisnivån, kommer att leda till en besvärande inflations spiral med penninglöner, som ständigt jagar priserna, utan att arbetarklassen som helhet uppnår någon reallöneförbättring. Om löntagarna oansvarigt tillgodoser sina gruppintressen kan detta medföra en inflationsutveckling, som inte kan skänka arbetarklassen några fördelar, men som innebär en expropriation från pensionärer och småsparare, och som skapar ett hot mot den politik för full sysselsättning, som utgör ett vitalt gemensamt intresse för alla löntagare.»

Vad gör regeringen?

När organisationerna på arbetsmarknaden fritager sig från ansvaret för penningvärdets stabilitet och lägger detsamma på

statsmakterna, d v s finansministern, så blir den stora frågan: »Vad har man på det hållet gjort för att effektivt förhindra den ständigt pågående prisstegringen?»

Det må förlåtas en betraktare om han säger, att han ej kan finna att någon åtgärd i det syftet vidtagits. I stället för att som Thorsson ta hand om utvecklingen, ser hr Sträng endast ett enda botemedel och det är i korthet: »Vi måste ytterligare höja skatterna». Och detta säger han till invånarna i ett land, som redan har de högsta skatterna i världen och där denna skattepolitik redan visat sig ur prissänkningssynpunkt vara klart misslyckad. Nog ligger det en hel del drag av »Doktor Hjälplos» över finansministerns agerande i prisstabiliseringsfrågan och känslan härav blir inte mindre, när man läser att Sverige har de högsta levnadskostnaderna i hela världen.

Herr Sträng är en stor politisk begåvning men en klen ekonom och rikshushållare. Sin svaghet som ekonom visade han 1955 när den nyblivne riksbankschefen Per Åsbrink i ett flammande tal vid Aros-mässan skarpt kritiserade den svenska arbetsmarknadens sätt »att bevilja sig själv orealistiska lönehöjningar». Här borde finansministern ha slutit upp vid hans sida, men av politiska skäl undvek han detta. Samma undvikande attityd visade följande folkpartiets ledare, som var en namnkunnig nationalekonom. Åsbrink fick ingen aktiv anhängare, men han kan idag konstatera att utvecklingen givit honom rätt.

Sin styrka som skicklig politiker men sin svaghet som rikshushållare visade so-

cialdemokraten Gunnar Sträng, när han på sin tid »till de våra» efterskänkte fastighetslån å hundratals millioner (det påstods i tidningspressen en milliard) utan att betänka att »de våra», som här är liktydigt med egnahemsvillaägare, enligt vad den senaste fastighetstaxeringen givit vid handen tillhör våra mest privilegierade kapitalister med stadigt stigande förmögenheter i kronor räknat.

Det var också Gunnar Sträng, som lyckades få regeringen med på att den av statsrådet Johansson utarbetade propositionen om hyresregleringens slopande återtogs innan den blev behandlad av riksdagen. Ur politisk synpunkt var det kanske ett klokt drag, då den med all sannolikhet skulle lett till en fastighetskris, när hyreskostnaderna i äldre och nybyggda fastigheter blivit föremål för utjämning och de högre liggande säkerheterna för de statliga lånen på grund av de nya fastigheternas dåliga förräntning skulle kommit att sväva i luften. Ur ekonomisk synpunkt hade det varit förnuftigt. För att klargöra detta kan vi ta oss en överblick av bostadsmarknaden 1967. På grund av att byggnadsarbetarna ej behövde räkna med någon konkurrens från utlandet kunde de sagda år enligt Statistisk Årsbok genomdriva följande löner (genomsnittlig timförtjänst): murare kr 16: 48, träarbetare kr 16: 53 och målare kr 17: 56. Dessa bygger bostadshus åt bland andra vuxna arbetare med en genomsnittlig timförtjänst av kr 11: 10. Naturligt nog har de sistnämnda, liksom en del andra med relativt låga inkomster, ej råd att hyra i dessa fas-

tigheter, varför ett betydande antal lägenheter blir outhyrda. Här förelåg ett verkligt hot om fallande fastighetspriser och risken härför skulle ytterligare ökas, om hyresregleringen upphörde. Vad gör man i ett dylikt läge?

Först tages propositionen om slopandet av hyresregleringen tillbaka, så arbetas det av arkitekter och byggnadsentreprenörer upp en hektisk kampanj under reklamfrasen »Bort med slumdistrikten och giv hyresgästerna i de rivna fastigheterna moderna bostäder». Man fick de politiskt bestämmande med sig, trots att en del nog undrade, var slumdistrikten i exempelvis Landa i Göteborg låg. Hyresgästerna i de rivna fastigheterna hänvisades till de outhyrda lägenheterna i de nybyggda husen och när det invändes, att man omöjligen kunde betala de höga hyrorna, förkunnades: »Varen inte förfärad, ty Ni får – även vid goda inkomster – av skattemedel bostadsbidrag, som gör hyrorna överkomliga».

Och med detta verkligt geniala drag har man lyckats att vältra över de höga byggnadsarbetarelönerna på skattebetalarna. Men hur länge skall denna parodi på en rättfärdig bostadspolitik få fortsätta, innan en ekonomisk explosion inträffar?

Finansministern och inflationen

Det är tyvärr ej alldeles säkert att man kan räkna finansministern till inflationens motståndare. I de olika statsverkspropositionerna och i sina uttalanden yttrar han sig om kommande prisstegringar som om de voro ödesbestämda och vore omöjliga

att bekämpa med mänskliga motåtgärder.

Sagda inställning torde också ligga bakom hans agerande 1957, då riksbankschefen Åsbrink fått riksbanksfullmäktige med på att man, utan att dessförinnan tala med hr Sträng, skulle höja diskontot med 1 % till 5 % för att den vägen söka hindra en fortsatt inflationistisk utveckling. Reaktionen från hr Strängs sida blev så kraftig, att riksbanksfullmäktiges ordförande, landshövding Eckerberg, ansåg sig böra begära avsked från sin post som ledamot av fullmäktige. Riksbankschefen, som klandrades för sin självrådighet, beslöt liksom två andra socialdemokratiska ledamöter att sitta kvar och låta riksdagen år 1958 avgöra om de förfarit felaktigt. Det fann riksdagen ej.

Man kan med hänsyn till Gunnar Strängs politiska inställning förstå, att han känner stark oro för en prisstabilisering, som kan komma att menligt påverka den fulla sysselsättningen. Han har säkerligen också rätt i att en nedgång i konjunkturen kan få de socialdemokratiska väljarna att reagera surt.

För år 1970 har han också för att uppmuntra det aktuella konsumtionsintresset profeterat om en allmän prisstegring å cirka 5 % – alla sakkunniga tror dock att den blir väsentligt högre – men även vid sagda procentsats är den att betrakta som synnerligen olycksdiger. Man måste nämligen ihågkomma och göra klart för sig att dessa 5 % i realiteten innebär att de i affärsbankerna, sparbankerna, postbanken, försäkringsbolagen och AP-fonderna innesående sparmedlen å sammanlagt 140

milliarder kronor kommer att under ett enda år, 1970, förlora i köpkraft 5 % eller över 7 milliarder kronor. Nog är penningvärdets bevarande, som 1951 års kommitté om Riksbankens sedelutgivningsrätt uttalade i sitt betänkande, en angelägenhet av så stor vikt, att stadgande härom borde införas i grundlagen.

Motmedel mot inflationen

Medan finansministern i vårt land ställer sig passiv till den gradvisa försämringen av penningvärdet vidtar man i andra länder kraftiga åtgärder mot den ständigt hotande inflationen. I Tyskland, där man fortfarande har i skräckfyllt minne det elände, som markvalutans värdefall under och efter de två världskrigen drog med sig, har man sålunda genomfört en höjning av markens växelkurs, varigenom importen förbilligats. Detta medför i sin tur en pressning nedåt av konsumentpriserna.

I USA har man i oron för en fortsatt prisstegring vidtagit en hel del restriktiva åtgärder på det ekonomiska området, vilka till sina konsekvenser är så betydelsefulla, att de hotar föra det amerikanska näringslivet till randen av en ekonomisk kris.

Det svenska finansdepartementet känner endast ett enda medel för att hejda en inflation och det är att ytterligare höja alla skatter. Att medlet är i högsta grad ineffektivt för det syftet har decenniernas erfarenhet klart givit vid handen. När man nu återigen tillgriper det, vittnar det om

en villrådighet och hjälplöshet, som är nästan skrämmande.

Ett ökat intresse för den pågående penningvärdeförsämringen har under senaste tiden faktiskt visat sig inom olika läger. För att avleda uppmärksamheten frändensamma har finansministern i år låtit utarbeta ett nytt skatteförslag, i vilket han vispat kring i skatteskalorna. Ledarna för oppositionspartierna har troskyldigt skyndat sig att sätta i gång omfattande diskussioner om rättmätigheten i en del av de föreslagna skattesatserna. Alla i debatten deltagande har besynnerligt nog blundat för det grundväsentliga i situationen, det nämligen att den mest primära och betydelsefulla uppgiften i dag icke är att lösa tekniska skatteproblem utan att rädda vårt folk från den glidning nedåt mot en i högsta grad farofylld ekonomisk framtid, som en fortsatt inflation innebär.

Lenin, som var en realistisk politiker, förklarade på sin tid, att det snabbaste sättet att fördärva ett folks ekonomi och moral var att fördärva dess penningväsen. Historien har på sätt och vis givit honom rätt. Efter rubelvalutans sammanbrott kom kommunismen, efter den tyska markvalutans nazismen och efter den italienska Lire-valutans inre förstörelse fascismen.

Nu kan man med fog säga att det är lätt att konstatera denna ekonomiska sjukdom i samhället men svårt att få fram ett botemedel mot densamma. Men även om man skulle lyckas finna ett dylikt, har man att förvänta, att kuren kommer att bli icke blott plågsam och bitter utan också i högsta grad impopulär.

Erfarenheten har givit vid handen, att lönestopp och prisstopp är på något längre sikt för ändamålet överksamma medel. Möjligen kan en temporär lindring i prisstegringen härigenom vinnas, men det blir ur många synpunkter ett väl högt pris man får betala. En annan väg för hejlandet av inflationstrenden kan möjligen vara, att omsättningsskatten nedsättes med vissa procent. Detta kan utan tvivel betraktas som generellt verkande medel för nedpressning av priserna, men det drar bl a med sig en del konsekvenser för budgeten. Härvidlag får man dock väga fördelar mot nackdelar och ständigt komma ihåg att ett bromsande av inflationen är en så betydelsefull angelägenhet, att den är värd mycket stora uppoffringar.

Kan dessa eller andra åtgärder leda till att prisstegringstendenser upphör, blir nästa steg, att man förhindrar att realistiska lönehöjningar genomföras. Den delen av problemet blir sannerligen långt ifrån lättlost. Här kan dock ett verkligt hot om indragningar via skatten av inkomstökningar verka dämpande å kraven.

Som förut framhållits är Gunnar Sträng en högt begåvad politiker men en klen ekonom och rikshushållare. Summerar man resultatet av hans verksamhet under de 15 år han suttit som finansminister, kan man omöjligen komma ifrån, att detta blir ganska dystert. Den svenska kronan har sedan 1955 gått ned i köpkraft från 100 öre till 58 öre, det svenska folket har blivit det högst beskattade i världen och det har begåvats med världens högsta konsumentpriser. Landets valutareserv

